

**Тарихий шаҳарлардаги анъанавий халқ
хаммомларини ўрганиш ва қайта тиклаш муаммолари**
*Жўраева Эльвира–101 АНТАЁТ гуруҳи магистранти;
Илмий раҳбари–меъ.ф.д. А.С. Уралов (СамДАҚИ).*

Бизнинг тадқиқотимиз объектини Ўзбекистоннинг тарихий шаҳарларида ўрта асрларда қурилиб, бизгача тўлиқ ёки қисман сақланган ва сақланмаган, бироқ улар ҳақидаги ёзма ва археологик маълумотлар мавжуд бўлган анъанавий халқ хаммомлари ташкил қилади. Бундай бинолар нафақат Ўзбекистон тарихий шаҳарлари ва қишлоқларида, балки унга қўшни бўлган Ўрта Осиё республикалари ҳудудларида, шунингдек, Ўрта ва Яқин Шарқ ислом мамлакатларининг тарихий шаҳарларида ҳам кўплаб қурилган ва уларнинг айримлари бизгача сақланиб қолган. Шунинг учун тадқиқотимиз объектига анъанавий хаммом биноларини ўрганиш жараёнида хориждаги мамлакатлар тарихий хаммомларидан олинган мисоллар ҳам киритилиши мумкин.

Тадқиқотимиз предмети эса Самарқанд шаҳрида XVII асрда қурилиб бизгача сақланмасдан бузиб юборилган —Бозори Сандуқ хаммоми||ни график қайта тиклаш мақсадида илмий тадқиқ қилиш ва комплекс ўрганишдир.

Тадқиқот мақсади ва вазифалари. Тадқиқот объекти ва предметига кирган масалаларни Ватанимиз ва хорижий мисоллар ва махсус адабиётлар асосида илмий таҳлил қилиш ва умумлаштириш, ўрта аср анъанавий халқ хаммомлари архитектурасини ўрганиш орқали Самарқанд шаҳрида Регистон майдони атрофида ўтмишда қурилиб, бизгача сақланмаган —Бозори Сандуқ хаммоми||ни график қайта тиклаш асосида Самарқанддаги Регистон ансамблининг бой моддий маданий меросини кенг оммалаштириш ва илмий муомалага киритишдир.

Мазкур мақсадга эришиш учун тадқиқотда қуйидаги илмий вазифалар қўйилган:

- Ўрта Осиё ўрта асрлар халқ хаммомлари ҳақидаги умумий маълумотларни тўплаш ва имий ўрганиш;
- анъанавий халқ хаммомларининг меъморий типологиясини таҳлил қилиш ва аниқлаш;
- хусусан бизгача сақланмаган ўрта аср —Бозори Сандуқ хаммоми||ни комплекс ўрганиш;
- халқ хаммомларининг функциявий, меъморий–режавий ва композициявий жиҳатлари ва хусусиятларини таҳлил қилиш;
- —Бозори Сандуқ хаммоми||нинг архитектураси ва интерьерлари, конструктив ва муҳандислик жиҳатларини ўрганиш;
- —Бозори Сандуқ хаммоми||ни график қайта тиклаш бўйича лойиҳавий таклиф ишлаб чиқиш ва уни асослаш.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги шундаки, унда Ўзбекистон архитектурашунослик фанида илк бор Самарқанд шаҳридаги Регистон ансамбли ёнида XVII асрда қурилиб, кейин қайта таъмирланган, бироқ

бизгача сақланмасдан Собиқ Иттифоқ даврида бузиб юборилган —Бозори Сандукҳаммоми|| комплекс илмий ўрганилади ва график қайта тикланади, яъни у меъморий чизмаларда жонлантирилади ва ундан амалиётда қандай фойдаланиш ҳақидаги илмий таклифлар ишлаб чиқилади.

Тадқиқотнинг асосий масалалари ва фаразлари. Ўзбекистон шаҳарларининг тарихий марказлари, хусусан Самарқанддаги Регистон майдони меъморий ансамбли ва унинг таркибига кирган тарихий бинолар энг нуфузли туристик эҳтиёжлар ва келажак авлодлар учун хизмат қиладиган меросий объектлардир. Ўтмишда, ана шу дунёга машҳур меъморий ансамбл ёнида қурилган —Бозоро Сандук ҳаммоми|| ҳам ушбу тарихий марказ таркибига кирган моддий маданий ва ўша даврлар ижтимоий функциявий эҳтиёжларига хизмат қилган меъморий объектдир. Шундай экан, уни тиклаш ўрта асрлар Самарқанд шаҳарсозлик меъморий маданиятига хос бўлган тарихий меросни тиклаш демакдир. Шу муносабат билан мазкур тадқиқот мавзуси ва мазмуни, унинг илмий асосланган ечими муҳим тарихий қадрият ва маданиятимизни тиклаш билан боғлиқ масала бўлиб, уни Самарқандга келувчи хорижий ва маҳаллий туристлар учун оммавийлаштириш ўта муҳим амалий вазифадир. Бу эса, ўз навбатида, тадқиқотда кўтарилган амалий масалалар ечимининг илмий фарази бўлиб хизмат қилади.

Тадқиқот мавзуси бўйича адабиётлар шарҳи (таҳлили). Ўрта Осиё халқларининг тарихий ҳаммомлари ҳақидаги маълумотлар ўзбек ва рус тилларидаги илмий ишларда ўз аксини топган. Рус олимлари қаторига А.Н. Бернштам, В.Л. Воронина, О.Г. Большаков, Э.Ю. Бурякова, О.А. Антонова, Л.Ю. Маньковская, В.М. Филанович ва бошқаларни киритиш мумкин бўлса, ўзбек тадқиқотчилари сафига А.С. Уралов, Д.А. Нозилов, А.А. Анорбоев, И.А. Ахроров, А. Жўраев, Х.Ш. Пулатовларни киритиш мумкин. Мазкур илмий тадқиқотда юқорида номлари тилга олинган олимлар ишларидан уларга тегишли ихтибослар қилиниб фойдаланилади, уларда келтирилган маълумотлар бир–бирига таққосланиб умумлаштирилади ва тегишли хулосалар чиқарилади. Бироқ, бу адабиётларда бизгача сақланмаган —Бозори Сандукҳаммоми|| ҳақида ўта қисқа маълумотлар берилган. Биз уларни тўлдириш учун ушбу ҳаммомда ўз вақтида хизмат қилган ва уни билган кекса инсонлар ва уларнинг фарзандлари билан суҳбат қурамыз. Шунингдек, Самарқандда қурилган ва бизгача сақланган

46
бошқа тарихий ҳаммомлар, шу жумладан Бухоро, Каттакўрғон шаҳарларидаги халқ ҳаммомлари ҳам натурал тадқиқ қилинади ва таққослаб ўрганилади.

Тадқиқотда қўлланилган методларнинг тавсифи. Ўзбекистон тарихий шаҳарларида бизгача сақланган анъанавий халқ ҳаммомларини натурал ва графоаналитик ўрганиш, уларни тарихий ҳаммомлар ҳақидаги махсус адабиётларда берилган маълумотлар билан солиштириш, олинган илмий натижаларни умумлаштириш, таҳлил қилиш, Бозори Сандук ҳаммомини кўрганлар, унда хизмат қилган кексалар билан жонли суҳбатлашиш,

тарихий фотосуратлардан фойдаланиш, ҳаммомлар хоналарини таҳлил ва тадқиқ қилиш ва улар асосида бизгача сақланмаган Бозори Сандуқ тарихий ҳаммомини график меъморий қайта тиклаш.

Тадқиқотдан кўтарилаётган натижаларнинг назарий ва амалий аҳамияти шундан иборат бўладики, у Ўзбекистон архитектурашунослик фанини диссертация мавзусида кўтарилган ва ундаги муаммолар ечимига бағишланган илмий асар ёки ишланма сифатида тўлдиради ва бойитади, бу соҳада келгусида бажариладиган янада чуқурроқ ва кенгроқ илмий ишларни бажаришга, архитектура тарихи ва назарияси, меъморий ёдгорликларни таъмирлаш ва тиклаш бўйича илмий монографиялар ёзишга асос бўлиб хизмат қилади. Архитектура соҳасидаги бакалаврият ва магистратура ўқув режаларига кирган мутахассислик фанларидан ўқув адабиётларини, дарслик ва ўқув қўлланмаларни яратиш бўйича зарур илмий материаллар тарзида хизмат қилади.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти эса тарихий шаҳарларимиз марказларининг меъморий–шаҳарсозлик қиёфаси ва меъморий масштаб–кўламларини шакллантириш бўйича бажариладиган меъморий шаҳарсозлик лойиҳаларини, хусусан Ўрта Осиё халқларининг ўтмишдаги соғломлаштириш–гигиеник маданиятини кўрсатувчи моддий меъморий мерос объектларини тиклаш лойиҳаларини ишлаб чиқишда катта аҳамиятга эга бўлади.